

Leesvaardigheid van allochtone leerlingen in westerse landen

Een vergelijkende studie met macrohypothesen

*Mark Levels, Gerbert Kraaykamp en Jaap Dronkers**

Inleiding

De vaardigheid om te spreken, te lezen en te schrijven in de taal van het land van bestemming is een noodzakelijke voorwaarde voor een succesvolle maatschappelijke participatie van immigranten. Beheersing van de taal stelt immigranten immers in staat om zowel in sociale zin als professioneel met autochtonen te communiceren (Espenshade & Calhoun, 1993). Taalvaardigheid heeft dan ook een positief effect op de te bereiken beroepspositie van immigranten (Shields & Price, 2002). De mate waarin immigranten de taal van het land van hun bestemming beheersen, is afhankelijk van een aantal individuele kenmerken, waaronder kenmerken die direct te maken hebben met het migratieproces (bijvoorbeeld de leeftijd waarop men migreerde, of de motivatie daarvoor) en meer algemene predictoren van taalvaardigheid, zoals opleidingsniveau en geslacht (Espenshade & Fu, 1997; Chiswick & Miller, 1996). Zonder het belang van dergelijke kenmerken op microniveau te willen bagatelliseren, onderzoeken we in deze bijdrage het belang van verklaringen op macroniveau voor de taalvaardigheid van allochtone leerlingen in het secundair onderwijs.

De sociaalwetenschappelijke aandacht voor de invloed van macrokenmerken op taalvaardigheid van immigranten en immigrantenkinderen is relatief jong. Portes (1999) stelde dat immigratie een transnationaal proces is, en dat om die reden de gevolgen van immigratie bestudeerd dienen te worden met analyses waarin kenmerken op macroniveau verdisconteerd zijn. De literatuur heeft sindsdien inderdaad aanwijzingen geleverd voor de relevantie van kenmerken op macroniveau voor de mate waarin immigranten de taal van het land van hun bestemming beheersen. Er zijn drie verschillende soorten effecten op macroniveau te onderscheiden. Ten eerste verschilt de mate waarin immigranten de taal van hun bestemmingsland beheersen tussen verschillende bestemmingslanden. Er treden met andere woorden bepaalde *bestemmings-effecten* op. Schnepf (2006) laat bijvoorbeeld zien dat eerstegeneratie immi-

grantenkinderen in Canada een veel betere beheersing van de taal hebben dan eerstegeneratie immigrantenkinderen in de Verenigde Staten, die op hun beurt weer een betere taalbeheersing hebben dan vergelijkbare immigrantenkinderen in Duitsland. Marks (2005) laat met een crossnationale analyse van de kloof in leesvaardigheid tussen immigrantenkinderen en autochtone kinderen vergelijkbare resultaten zien: na controle voor individuele kenmerken en schoolkenmerken blijven crossnationale vaardigheidsverschillen bestaan. Ten tweede suggereert de literatuur dat de mate waarin immigranten vaardig zijn in de taal van hun bestemmingsland ten dele afhankelijk is van hun herkomst. Portes en Rumbaut (1996) laten bijvoorbeeld zien dat Mexicaanse immigranten in de Verenigde Staten minder vaardig zijn in het Engels dan andere immigrantengroepen. Dergelijke vaardigheidsverschillen naar herkomstland zijn ook in andere bestemmingslanden gevonden, bijvoorbeeld in Australië (Chiswick & Miller, 1996) en Nederland (Tesser et al., 1999). Dergelijke bevindingen wijzen erop dat ook zogeheten *herkomsteffecten* van invloed zijn op de taalvaardigheid van immigranten.

In een recente studie naar de taalvaardigheid van immigranten laat Van Tubergen (2006) zien dat het onderscheid tussen herkomst- en bestemmings-effecten onvoldoende recht doet aan de complexe situatie van immigratie en haar gevolgen. Meer specifiek stelt Van Tubergen (2006) dat bestemmings- en herkomsteffecten elkaar beïnvloeden. Herkomsteffecten kunnen bijvoorbeeld op twee manieren geïnterpreteerd worden. Zo kunnen verschillen in de taalvaardigheidsniveaus van verschillende herkomstgroepen worden veroorzaakt door kenmerken van die herkomstlanden, bijvoorbeeld de mate waarin burgers in een dergelijk land politiek onderdrukt worden, of de mate van economische ontwikkeling. Dergelijke kenmerken laten dan hun invloed gelden op de prestaties van alle immigranten uit hetzelfde herkomstland, ongeacht hun bestemming. Het is echter ook mogelijk dat verschillen tussen herkomstgroepen mede afhankelijk zijn van kenmerken van hun bestemmingslanden. Indiase immigranten hebben bijvoorbeeld door de gemeenschappelijke geschiedenis een betere beheersing van de taal in het Verenigd Koninkrijk dan Turkse immigranten in Oostenrijk, die nauwelijks een gemeenschappelijke geschiedenis kennen.

Van Tubergen (2006) introduceert zogeheten *gemeenschapseffecten*, om de interactie tussen herkomst en bestemming analytisch te duiden. Dergelijke gemeenschapseffecten treden onafhankelijk van herkomst- en bestemmingseffecten op, en beïnvloeden de uitkomsten van leden van specifieke herkomstgroepen in specifieke bestemmingslanden. We verwachten derhalve dat zowel herkomst-, bestemmings- als gemeenschapseffecten de taalvaardigheid van immigrantenkinderen beïnvloeden. Uit voorgaand voorbeeld blijkt tevens dat de drie effecten simultaan geanalyseerd dienen te worden: het negeren van de ongelijke distributie van herkomstgroepen over de verschillende bestemmingslanden kan leiden tot onjuiste gevolgtrekkingen. Om het voorgaande voorbeeld om te draaien: de relatief kleine taalachterstand van immigranten ten opzichte van autochtonen in Letland die Marks (2005) rapporteert, kan worden veroorzaakt door bepaalde integratiemaatregelen die door de Letse overheid zijn genomen, maar ook door het relatief grote aandeel

Russische immigranten in Letland. Met separate analyses van herkomst-, bestemmings-, en gemeenschapseffecten kunnen deze oorzaken niet zuiver en ondubbelzinnig worden onderscheiden. We gebruiken daarom het zogeheten dubbele vergelijkend design, een onderzoeksopzet die ons in staat stelt de verschillende macro-effecten simultaan te analyseren. In eerdere analyses met deze methodiek zijn inderdaad bewijzen gevonden voor het bestaan van gemeenschapseffecten (Van Tubergen, 2004, 2006; Van Tubergen & Kalmijn, 2005). In genoemde studies gaat de aandacht echter uitsluitend uit naar de beheersing van het gesproken woord. De mate waarin immigranten in staat zijn om geschreven teksten te lezen en te begrijpen bleef buiten beschouwing. Daarnaast bestudeerden Van Tubergen *cum suis* de taalvaardigheid van volwassen migranten en niet de vaardigheden van allochtone kinderen die in het middelbaar onderwijs bezig zijn taalvaardig te worden. In dit artikel bestuderen we daarom de leesvaardigheid van vijftienjarige allochtone leerlingen in twaalf westerse landen, om antwoord te geven op de vraag: *In welke mate kunnen verschillen in leesvaardigheid van immigrantenkinderen uit verschillende herkomstlanden in verschillende westerse bestemmingslanden worden verklaard door de verschillende kenmerken van die landen.*

Theorie en hypothesen

Taalvaardigheid in het algemeen, en vaardigheid in de taal van het bestemmingsland van immigrantenkinderen in het bijzonder, is te zien als een specifieke vorm van menselijk kapitaal. We maken voor het doen van voorspellingen daarom gebruik van de *human capital* theorie (Mincer, 1958; Becker, 1964; Becker & Chiswick, 1966; Chiswick, 1991), om verschillen in leesvaardigheid tussen immigrantenkinderen in verschillende bestemmingslanden en uit verschillende herkomstlanden te verklaren. De belangrijkste assumptie die we daarbij doen is dat de kans om succesvol te participeren in de hedendaagse kennismaatschappij sterk afhankelijk is van de mate waarin mensen in staat zijn menselijk kapitaal te vergaren. Hoe meer individuele kennis en vaardigheden een individu verzamelt, des te succesvoller hij of zij zal zijn. In westerse samenlevingen is het proces waarbij mensen de noodzakelijke kennis en taalvaardigheden leren geïnstitutionaliseerd in het onderwijs. Net als andere jongeren kunnen allochtone kinderen hun toekomstige economische en sociale positie voor een deel beïnvloeden door op de middelbare school voldoende menselijk kapitaal te vergaren.

De literatuur over taalverwerving van immigranten helpt inzicht te geven in de wijze waarop allochtone leerlingen zich de taal van hun bestemmingsland eigen maken. Ten eerste wordt de mate waarin immigranten in staat zijn de taal van hun bestemmingsland te leren, afhankelijk geacht van de mate van *blootstelling* aan die taal. Hoe langer immigranten blootstaan aan uitingen in de taal van hun bestemmingsland, hoe meer tijd ze doorbrengen met het spreken in die taal en met het lezen van teksten in die taal, des te vaardiger zullen ze zijn. Ten tweede is de mate waarin immigranten in staat zijn een tweede taal te leren afhankelijk van de *doelmatigheid* waarmee zij überhaupt

kunnen leren. Sommige mensen leren immers efficiënter dan anderen, wat hen in staat stelt meer taalvaardigheden op te doen in hetzelfde tijdsbestek. Ten derde wordt verondersteld dat de bereidheid een tweede taal te leren afhankelijk is van uitnodigende externe *prikkels*, of incentives. Hoe meer opbrengst immigranten verwachten van het leren van een tweede taal, des te meer zij gestimuleerd zullen zijn om die taal te leren; Van Tubergen, 2006).

De *human capital* theorie is een theorie op microniveau, en de noties over doelmatigheid, blootstelling en prikkels worden traditioneel gebruikt om individuele verschillen in taalbeheersing van immigranten te verklaren. De theorie is echter ook met succes gebruikt om te verklaren waarom immigranten uit verschillende herkomstlanden en in verschillende bestemmingslanden verschillen in de mate waarin ze de taal van hun bestemmingsland spreken (Van Tubergen, 2004, 2006; Van Tubergen & Kalmijn, 2005). Hierna leiden we enkele meer specifieke hypothesen over de taalvaardigheid van allochtone leerlingen in het middelbaar onderwijs af.

Hypothesen over bestemmingseffecten

Landen die immigranten ontvangen kunnen op meerdere manieren de taalvaardigheid van immigrantenkinderen beïnvloeden. Nationale regeringen kunnen bijvoorbeeld verschillende vormen van integratiebeleid voeren, en een en ander is vooral afhankelijk van de ideologie van de aan de regering deelnemende partijen. Anders dan conservatieve of rechtse partijen, hebben linkse politieke partijen lange tijd een meer tolerante houding gehad ten aanzien van minderheden, en zij stonden vooral een samenleving voor waarin pluriformiteit en culturele diversiteit gewaardeerd worden. Hierdoor stelden linkse partijen relatief weinig stringente eisen aan de integratie en inburgering van immigranten, en deze ideologische overtuiging werd vertaald in typisch 'links' integratiebeleid, zoals maatregelen van positieve discriminatie. Er bestaat echter enige aanleiding om te veronderstellen dat dergelijke maatregelen perverse effecten sorteren. Beleid waarin de nadruk ligt op multiculturalisme zou allochtone kinderen in mindere mate verplichten zich bloot te stellen aan de taal van hun bestemmingsland, wat negatieve gevolgen zou hebben voor hun vaardigheden in die taal. Voorts zouden beleidsmaatregelen die als doel hebben allochtonen op de arbeidsmarkt voorrang te verlenen, jonge allochtonen in mindere mate prikkelen om goed te presteren op school. Deze stellingen lijken contra-intuïtief, maar worden vooralsnog niet door de empirie weerlegd. Van Tubergen en Kalmijn (2005) tonen bijvoorbeeld aan dat naarmate linkse partijen langer een dominante rol hebben gespeeld in de regeringen van een land, volwassen immigranten in dit land de taal van dat land minder goed beheersen. We veronderstellen dat naarmate linkse regeringen langer regeringsverantwoordelijkheid hebben gedragen in een land, de leesvaardigheid van immigrantenkinderen in de taal van dat land minder goed is (hypothese 1).

Traditionele immigratielanden, zoals Australië en Nieuw-Zeeland, hebben in de twintigste eeuw welhaast voortdurend te maken gehad met een gestage toestroom van immigranten. Al vrij vroeg is in dergelijke landen een aanvang gemaakt met het formuleren van beleid dat als doel had de instroom van

immigranten te reguleren. Zo werd in sommige van deze landen een zogeheten puntensysteem ingevoerd, waarbij potentiële immigranten op basis van bepaalde kwaliteiten werden geselecteerd. Punten werden en worden toegekend voor bijvoorbeeld het bereikte opleidingsniveau, de beroepsstatus en de mate waarin men de taal beheerst (Borjas, 2001). Door deze preselectie zijn de overheden van traditionele migratielanden in staat gebleken de compositie van hun immigrantenpopulatie te beïnvloeden. Volwassen eerstegeneratie immigranten zijn in deze landen vaker hoger opgeleid en hebben een betere beheersing van de aldaar gesproken taal. We veronderstellen dat hun kinderen hierdoor ook in sterkere mate blootstaan aan de taal van het bestemmingsland, en verwachten dat immigrantenkinderen in traditionele immigratielanden daarom meer leesvaardig zijn dan immigrantenkinderen in relatief jonge immigratielanden (hypothese 2).

Hypothesen over herkomsteffecten

Een van de kenmerken van herkomstlanden die mogelijk de leesvaardigheid van immigrantenkinderen beïnvloedt, is de economische situatie. We verwachten dat volwassen immigranten die een land verlaten om hun economische omstandigheden te verbeteren, zich ook moeite zullen getroosten dit doel in hun bestemmingsland te verwezenlijken. Ze zullen in sterkere mate geprikkeld worden de voor economisch succes benodigde kennis en vaardigheden te vergaren. We verwachten dat dergelijke immigranten hun kinderen in sterkere mate doordringen van de noodzaak goed te presteren op school en in sterkere mate aansporen economisch succes na te streven. Voorts veronderstellen we dat naarmate de economische omstandigheden in een land slechter zijn, migratie uit die landen in sterkere mate economisch gemotiveerd zal zijn. We verwachten dan ook dat naarmate de economische omstandigheden in een herkomstland slechter zijn, immigrantenkinderen afkomstig uit dat land beter in staat zijn te lezen in de taal van hun bestemmingsland (hypothese 3).

De politieke context van herkomstlanden kan ook een emigratiemotief vormen. Politiek gemotiveerde migranten, zoals vluchtelingen en politieke asielzoekers, worden niet zozeer aangetrokken door een bestemmingsland als wel door politieke omstandigheden weggeduwd uit hun herkomstland. Politiek gemotiveerde migranten hebben daardoor een grotere kans dat ze traumatische ervaringen hebben opgedaan, hetgeen de doelmatigheid waarmee ze leren vermindert. Mogelijkerwijs geldt dit ook voor tweedegeneratie immigrantenkinderen, die weliswaar niet zelf uit hun herkomstland geëmigreerd zijn, maar opgroeien onder invloed van getraumatiseerde ouders. Opgroeien in een gezin van politieke vluchtelingen is daarom wellicht niet de beste omgeving om een nieuwe taal te leren. We verwachten derhalve dat naarmate de politieke situatie in een herkomstland minder stabiel is, immigrantenkinderen uit dit land minder leesvaardigheid bezitten (hypothese 4)

Van Tubergen (2004, 2006) onderzocht de mate waarin religieuze kenmerken van herkomstlanden een rol spelen in het taalverwervingsproces. Aangezien sociale interacties waarschijnlijk vaker voorkomen binnen religieuze groepen, veronderstelde hij dat in westerse landen met voornamelijk christe-

lijke bevolkingen, immigranten van niet-christelijke herkomst in mindere mate in contact komen met de autochtone bevolking en daardoor in mindere mate blootstaan aan de taal van hun bestemmingsland. Deze hypothese vond echter geen empirische ondersteuning: immigranten uit niet-christelijke herkomstlanden bleken vaardiger in hun bestemmingstaal dan mensen uit christelijke herkomstlanden. Deze bevinding is contra-intuïtief en vraagt om een interpretatie. Een mogelijke verklaring is, dat het onderscheid tussen christelijke en niet-christelijke herkomstlanden te grof is om voldoende recht te doen aan de religieuze variatie tussen herkomstlanden, en dus aan de verschillen in sociale interacties. Om de relevantie van de religieuze verschillen tussen herkomstlanden verder te onderzoeken, introduceren we daarom een meer uitgewerkte categorisering van religieuze herkomstlanden. We zijn hier voornamelijk geïnteresseerd in de mate waarin het onderscheid tussen christelijke, hindoestaanse en islamitische herkomstlanden en landen zonder een dominante religie een bijdrage levert aan de verklaring van verschillen in interactie met autochtonen en dus in leesvaardigheid. Omdat de meeste bestemmingslanden in ons onderzoek een seculariseringsproces hebben ondergaan en religie in die landen een minder belangrijke rol speelt, zullen immigrantenleerlingen uit herkomstlanden zonder dominante religie gemakkelijker interactie aangaan met autochtonen dan immigrantenleerlingen uit hindoestaanse en islamitische herkomstlanden. We veronderstellen daarom dat immigrantenkinderen uit christelijke herkomstlanden meer leesvaardigheid zullen bezitten dan immigrantenkinderen uit niet-christelijke herkomstlanden en dat immigrantenkinderen uit herkomstlanden zonder dominante religie meer leesvaardigheid zullen bezitten dan immigrantenkinderen uit hindoestaanse en islamitische herkomstlanden (hypothese 5).

Hypothesen over gemeenschapseffecten

De mate waarin gemeenschappen van immigranten uit een bepaald herkomstland in een bepaald bestemmingsland in sociaaleconomische zin vergelijkbaar zijn met de autochtone bevolking kan de leesvaardigheid van immigrantenkinderen beïnvloeden. Immigrantengroepen die in sociaaleconomische zin veel op de autochtone bevolking van een bestemmingsland lijken, zijn op sociaaleconomisch gebied beter geïntegreerd. Een betere integratie leidt tot meer contact met de autochtone bevolking, en daarmee tot een grotere blootstelling aan de bestemmingstaal. We veronderstellen daarom dat hoe meer de gemiddelde sociaaleconomische status van immigrantengemeenschappen lijkt op die van de autochtone bevolking, des te beter immigrantenkinderen uit die gemeenschappen in staat zullen zijn te lezen in hun bestemmingstaal (hypothese 6).

We verwachten tevens dat de relatieve grootte van herkomstgroepen in bestemmingslanden van invloed is op de mate waarin mensen de taal van hun bestemmingsland beheersen (vgl. Van Tubergen, 2004, 2006; Van Tubergen en Kalmijn, 2005). Hoe groter een immigrantengemeenschap is, des te kleiner is de drang om te integreren, waarmee de prikkel om de bestemmingstaal te leren serieus zal afnemen. Leden van grotere immigrantengemeenschappen kunnen

immers voor een belangrijk deel gebruikmaken van etnisch sociaal kapitaal om hun toekomstig succes te garanderen. Daarnaast neemt de aanwezigheid van een groot netwerk van immigranten uit een bepaald herkomstland de noodzakelijkheid van sociale contacten met de autochtone bevolking weg, wat de mate van blootstelling aan de bestemmingstaal vermindert. Om beide redenen verwachten we dat naarmate een immigrantengemeenschap proportioneel groter is, de leesvaardigheid van immigrantenkinderen geringer is (hypothese 7).

Data en operationalisering

We testen onze verwachtingen met gegevens van het *Project for International Student Assessment 2003* [PISA 2003] (OECD, 2004). Het PISA-onderzoek, dat iedere drie jaar wordt gehouden onder vijftienjarige scholieren, meet onder andere de mate waarin scholieren in staat zijn geschreven teksten te begrijpen en te gebruiken en over geschreven teksten te reflecteren (OECD, 2004). Naast testcores bevatten de PISA data gestandaardiseerde informatie over relevante individuele en sociale achtergrondkenmerken. De OECD heeft op deze wijze in 2003 meer dan een kwart miljoen scholieren in 41 landen ondervraagd. Voor het eerst werd in 2003 scholieren ook gevraagd naar het land van herkomst, alsmede naar het land van herkomst van de ouders. Deze vraag werd echter niet in alle landen op een vergelijkbare wijze gesteld. Het gebeurde door naar de geboortelanden te vragen van de belangrijkste migrantengroepen in dat land. In de Duitse vragenlijst werden derhalve als mogelijke geboortelanden genoemd: Rusland, voormalig Joegoslavië, Griekenland, Italië, Polen en Turkije, terwijl in de Schotse vragenlijst, China, India, het Midden-Oosten, Afrika, Cariben, en Europa als mogelijkheden werden gegeven. Voorts werd in een groot aantal PISA-landen op onvoldoende gespecificeerde wijze gevraagd naar het geboorteland, hetgeen het achterhalen van het land van herkomst onmogelijk maakte. Door gebruik te maken van gedetailleerde gegevens over de geboortelanden van respondenten en hun ouders, zijn we in staat geweest de herkomst van immigrantenkinderen in twaalf PISA-landen vast te stellen, te weten Australië, België, Denemarken, Duitsland, Griekenland, Ierland, Letland, Luxemburg, Nieuw-Zeeland, Oostenrijk, Schotland en Zwitserland. We analyseren 6966 immigrantenkinderen, afkomstig uit 35 verschillende herkomstlanden en 65 gemeenschappen, in 12 bestemmingslanden.¹

Afhankelijke variabele

Onze afhankelijke variabele is geconstrueerd uit de PISA-metingen voor leesvaardigheid. Deze metingen representeren de scores op 28 items, waarmee wordt bepaald in welke mate scholieren in staat zijn informatie uit verschillende tekstvormen te destilleren, en in welke mate ze teksten kunnen interpreteren en evalueren. De ondervraagde scholieren kregen ieder een selectie van de 28 items ter beantwoording. Met behulp van item respons modellering zijn vervolgens vijf zogeheten plausibele waarden berekend op verschillende scha-

len voor leesvaardigheid. Deze vijf plausibele waarden vormen goede schatters voor de antwoorden op alle items over leesvaardigheid (OECD, 2004). Wij gebruiken als onze afhankelijke variabele de gemiddelde score van deze vijf plausibele waarden. Het OECD-gemiddelde van deze score bedraagt 494, met een standaardafwijking van 100.²

Onafhankelijke variabelen

In de analyses gebruiken we macrokenmerken van herkomstlanden, bestemmingslanden en immigrantengemeenschappen. Om te kunnen bepalen of effecten worden verklaard door de compositie van de populatie hanteren we daarnaast onafhankelijke variabelen op het individuele niveau. In tabel 1 worden de verdelingskenmerken van de gebruikte variabelen gepresenteerd.

Allereerst bespreken we de kenmerken van de bestemmingslanden. Voor het vaststellen van het aantal jaren dat linkse partijen in bestemmingslanden regeringsverantwoordelijkheid hebben gedragen voorafgaand aan 2003, gebruiken we de Political Indicators-maat van de Wereldbank (Beck et al., 2001). De gebruikte maat is geconstrueerd op basis van informatie over de mate waarin regeringspartijen voorstander zijn van staatscontrole op economisch gebied. Partijen zijn als links beschouwd als uit hun tenaamstelling bleek dat zij zichzelf als zodanig beschouwen, of wanneer een expertpanel aangaf dat een partij als zodanig moest worden opgevat. Voor elk bestemmingsland hebben we het aantal jaren tussen 1978 en 2003 dat linkse partijen deel uitmaakten van een regering geteld. Jaren waarin in een land linkse partijen een volledig linkse regering vormden, is de waarde (1) toegekend, jaren waarin een linkse partij een coalitieregering vormde met een niet-linkse partij is de waarde (0,5) toegekend. In jaren waarin een regering volledig bestond uit niet-linkse partijen is de waarde (0) toegekend. We gebruiken de som van alle 25 jaarscores per land als variabele.

Om traditionele immigratielanden van niet-traditionele immigratielanden te onderscheiden, is een dummyvariabele aangemaakt. Aan Australië en Nieuw-Zeeland is de waarde (1) toegekend, terwijl de andere bestemmingslanden de waarde (0) hebben gekregen. Ten slotte gebruiken we de gemiddelde leesvaardigheidsscore van alle niet-allochtone respondenten in een bestemmingsland om de gemiddelde leesvaardigheid van autochtone scholieren per bestemmingsland te meten. Er bestaan grote crossnationale verschillen in onderwijsprestaties, die door een keur aan niet direct aan immigratie te koppelen omstandigheden worden veroorzaakt. Te denken valt bijvoorbeeld aan verschillende onderwijssystemen, maar ook aan de compositie van de autochtone bevolking. Door de gemiddelde leesvaardigheid van autochtone scholieren per bestemmingsland in onze analyse op te nemen, houden we rekening met dergelijke verschillen tussen bestemmingslanden.

Het tweede soort macrokenmerken betreft informatie over herkomstlanden. De mate waarin een bepaalde religie in een herkomstland dominant is, is bepaald aan de hand van gegevens uit de vierde wave van de World Values Surveys (Inglehart et al., 2004) en CIA (2006). We hebben op basis van deze gegevens de proportie aanhangers van het christelijke, islamitische en hindoes-

taanse geloof in een land bepaald. Wanneer meer dan 50% van de bevolking uit een herkomstland aangaf een van deze drie religies aan te hangen, hebben we deze religie als dominant beschouwd in dat land. Er is tevens een dummy aangemaakt voor landen waarin geen dominante religie aan te wijzen viel. Om de economische ontwikkeling van herkomstlanden vast te stellen, gebruiken we het GDP per capita in 2003 in 1000 (constant) US Dollars (Wereldbank, 2005). De politieke stabiliteit in herkomstlanden is bepaald aan de hand van de zogeheten Government Indicators (Kaufmann et al., 2005). Het door ons gebruikte meetinstrument indiceert de waarschijnlijkheid dat een nationale overheid wederrechtelijk of door middel van geweld uit de macht wordt ontheven. Deze meting heeft een standaard normale verdeling, waarbij een hogere score duidt op grotere politieke stabiliteit.

Ten derde hebben we macrokenmerken van immigrantengemeenschappen vastgesteld. Per bestemmingsland is voor iedere herkomstgroep de proportie van de totale bevolking bepaald. Relatieve gemeenschapsgrootte representeert dan het aantal immigranten uit een bepaald herkomstland per 1000 inwoners van een bestemmingsland. Om de relatieve groeps grootte te bepalen, hebben we gebruikgemaakt van informatie van de nationale statistische bureaus van bestemmingslanden.³ Het meetinstrument heeft een range van 0 tot 290. Het gemiddelde sociaaleconomische statusverschil tussen een immigrantengemeenschap en de autochtone bevolking van een bestemmingsland is berekend door een verschillscore van het gemiddelde ouderlijke opleidingsniveau van de autochtone bevolking en de allochtone immigrantengemeenschap te berekenen. PISA gebruikt de International Standard Classification of Education (ISCED-)schaal (UNESCO, 1997) om het hoogste ouderlijke opleidingsniveau vast te stellen.

Ten slotte zijn ook variabelen op het individuele niveau geconstrueerd. Zo controleren we voor het ouderlijke opleidingsniveau volgens de ISCED-schaal (UNESCO, 1997). PISA bevat informatie over het opleidingsniveau van beide ouders; wij gebruiken het opleidingsniveau van de hoogst opgeleide ouder. Verder houden we rekening met ouderlijke beroepsstatus, die we meten aan de hand van de ISEI-index (Ganzenboom et al., 1992). Ook hier is de beroepsstatus van de ouder met de hoogste status meegenomen. Een derde individueel kenmerk dat we opnemen is de PISA-index over het bezit van bepaalde materiële goederen, zoals computers, televisies en mobiele telefoons. Een hoge score op deze index betekent dat een scholier deel uitmaakt van een huishouden waarin dergelijk materieel kapitaal in grote mate aanwezig is. Om te identificeren of kinderen deel uitmaken van een tweeoudergezin, maken we gebruik van een dichotome variabele die deze kinderen (1) onderscheidt van kinderen die wonen in andere gezinsvormen (0). Ook controleren we voor de invloed van geslacht, waarbij meisjes (0) de referentiegroep vormen.

We gebruiken tevens een aantal direct aan migratie gerelateerde individuele kenmerken. Zo gebruiken we een dichotome variabele om tweedegeneratie immigranten (1) van eerste generatie immigranten (0) te onderscheiden. Leerlingen die net als hun ouders niet in het bestemmingsland geboren zijn, zijn eerstegeneratie immigranten. Leerlingen van wie de ouders in het buitenland geboren zijn, maar die zelf wel in het bestemmingsland het levenslicht hebben

gezien, zijn tweedegeneratie immigranten. Daarnaast gebruiken we een dummy die aangeeft of een scholier twee allochtone ouders (0) heeft, of deel uitmaakt van een ouderlijk gezin dat bestaat uit een autochtone en een allochtone ouder (1). Ten slotte gebruiken we een dummy die aangeeft of kinderen thuis een vreemde taal spreken (1). Helaas is niet altijd duidelijk welke vreemde taal in dat geval gesproken wordt. Kinderen die thuis een taal spreken die wordt gezien als een van de nationale talen van hun bestemmingsland vormen de referentiegroep (0).

Tabel 1 Descriptieve statistieken van gebruikte variabelen.

	<i>minimum</i>	<i>maximum</i>	<i>emiddelde</i>	<i>standaarddeviatie</i>	<i>N</i>
<i>afhankelijke variabele</i>					
leesvaardigheid	52,74	798,28	467,23	102,52	6,966
<i>bestemmingsvariabelen</i>					
gemiddelde leesvaardigheid	472,48	529,06	508,87	16,47	12
<i>autochtonen</i>					
linkse regeringen	0	19	9,63	4,95	12
traditionele immigratielanden	0	1	0,17	0,37	12
<i>herkomstvariabelen</i>					
voornamelijk christelijke bevolking	0	1	0,63	0,48	35
voornamelijk islamitische bevolking	0	1	0,11	0,32	35
voornamelijk hindoestaanse bevolking	0	1	0,03	0,17	35
geen dominante religie	0	1	0,23	0,43	35
GDP per capita (in US\$ 1000)	0,08	34,79	7,83	9,36	35
politieke stabiliteit	-2,35	1,42	0,15	0,93	35
<i>gemeenschapsvariabelen</i>					
relatieve groeps grootte	0	290	19,39	39,51	65
sociaaleconomisch statusverschil	-3,79	1,63	-0,21	0,97	65
<i>individuele variabelen</i>					
hoogste ouderlijk opleidingsniveau	0	6,00	3,88	1,86	6,966
hoogste ouderlijke beroepsstatus	16,00	88,00	44,58	16,28	6,966
materieel bezit	-3,79	1,94	-0,16	0,91	6,966
tweeouder gezin	0	1	0,72	0,45	6,966
jongen	0	1	0,52	0,50	6,966
tweede generatie	0	1	0,47	0,50	6,966
een autochtone ouder	0	1	0,06	0,24	6,966
vreemde taal thuis gesproken	0	1	0,36	0,47	6,966

GDP (Gross Domestic Product) is een maat voor het nationaal inkomen.
Bron: PISA 2003

Descriptieve analyse

In tabel 2 worden de gemiddelde scores van immigrantenkinderen op leesvaardigheid per herkomst- en bestemmingsland weergegeven. Deze tabel geeft daarmee een eerste indruk van de mate waarin de leesvaardigheid van immigrantenkinderen varieert over de verschillende herkomst- en bestemmingslanden. De gemiddelde score van alle immigrantenkinderen in onze data is 467, wat 27 punten lager is dan het OECD-gemiddelde van alle ondervraagde scholieren. De variatie in de scores van allochtone leerlingen uit de verschillende herkomstlanden is een aanwijzing voor het bestaan van herkomsteffecten. Van alle herkomstgroepen hebben immigrantenkinderen uit Albanië de laagste gemiddelde leesvaardigheidsscore (397); kinderen uit Vietnam (557) en India (554) rapporteren de hoogste gemiddelde leesvaardigheid. Daarnaast blijkt uit tabel 2 dat er verschillen in de gemiddelde leesvaardigheidsscore tussen bestemmingslanden bestaan. Immigranten in Luxemburg (422) en Griekenland (426) hebben de laagste leesvaardigheid. In Nieuw-Zeeland (543), Schotland (542) en Australië (524) hebben immigrantenkinderen een relatief hoge gemiddelde leesvaardigheid. Ten slotte wijst tabel 2 op het bestaan van gemeenschapseffecten. Kinderen met een Chinese herkomst in Australië (542) scoren gemiddeld bijvoorbeeld 36 punten hoger op de leesvaardigheidsschaal dan kinderen met eenzelfde herkomst in Nieuw-Zeeland (506), terwijl in dat laatste land de gemiddelde leesvaardigheid van alle immigrantenkinderen (543) hoger ligt dan in Australië (524).

Hoewel tabel 2 informatief is, is het onmogelijk om op basis van deze tabel uitspraken te doen over het bestaan van, of de relatieve sterkte van herkomst-, bestemmings- en gemeenschapseffecten. De hogere leesvaardigheid van immigranten in Australië en Nieuw-Zeeland kan bijvoorbeeld worden verklaard door de relatief grote proportie Chinese immigranten in deze landen, maar ook door de invloeden van bepaalde, in deze landen in zwang zijnde beleidsmaatregelen. Om dergelijke context- en compositie-effecten te ontwarren, moeten we multiniveau analyse toepassen. Deze methodiek wordt in de volgende paragraaf besproken.

Methodologische overwegingen

Onze data zijn gestructureerd in vier verschillende niveaus, te weten herkomstlanden, bestemmingslanden, gemeenschappen en individuen. Om mogelijke onderschatting van standaardfouten te voorkomen, dienen dergelijke data met een multiniveau analysetechniek geanalyseerd te worden (Snijders & Bosker, 1999; Hox, 2002). Het grote belang van multiniveau analyse is dat bij de berekening van de verschillende parameters rekening wordt gehouden met effecten die voortvloeien uit de hiërarchische structuur van de data. Een standaard multiniveau analyse veronderstelt dus een hiërarchische datastructuur, hetgeen inhoudt dat eenheden op een lager niveau (migranten) genest zijn binnen een eenheid op een hoger niveau (gemeenschappen, etc.). Onze data

Tabel 2 Gemiddelde leesvaardigheid van immigrantenkinderen naar herkomst en bestemming (N = 6966).

herkomstlanden	bestemmingslanden												Gem.
	AU	AT	BE	CH	DK	DE	EL	IE	LV	LU	NZ	SC	
Albanië	–	368	–	377	–	–	424	–	–	–	–	–	397
Australië	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	550	–	550
Bosnië Herzegovina	–	–	–	–	448	445	–	–	–	–	–	–	447
Bulgarije	–	–	–	–	–	–	404	–	–	–	–	–	404
China	542	–	–	–	–	–	–	–	–	–	506	498	527
Duitsland	533	–	–	506	–	–	–	500	–	–	–	–	514
Filippijnen	509	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	509
Frankrijk	–	–	441	495	–	–	–	–	–	–	–	–	457
Griekenland	477	–	–	–	–	448	–	–	–	–	–	–	473
Hongarije	–	540	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	540
India	567	–	–	–	–	–	–	–	–	–	530	504	554
Italië	505	–	–	450	–	416	–	–	–	449	–	–	455
Kroatië	–	–	–	–	–	437	–	–	–	–	–	–	437
Libanon	477	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	477
Nederland	500	–	511	–	–	–	–	–	–	–	–	–	508
Nieuw-Zeeland	501	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	501
Nigeria	–	–	–	–	–	–	–	465	–	–	–	–	465
Oekraïne	–	–	–	–	–	–	–	–	476	–	–	–	476
Pakistan	–	–	–	–	448	–	–	–	–	–	–	475	460
Polen	–	513	473	–	–	480	–	–	–	–	–	–	481
Portugal	–	–	–	455	–	–	–	–	–	417	–	–	426
Roemenië	–	433	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	433
Rusland	–	–	–	–	–	–	431	537	490	–	–	–	474
Servië Montenegro	–	440	–	426	–	447	–	–	–	–	–	–	432
Slovenië	–	508	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	508
Slowakije	–	490	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	490
Spanje	–	–	–	454	–	–	–	–	–	–	–	–	454
Turkije	–	395	417	420	415	399	–	–	–	–	–	–	407
Verenigd Koninkrijk	539	–	–	–	–	–	–	514	–	–	562	554	542
Verenigde Staten	–	–	–	–	–	–	–	531	–	–	–	–	531
Vietnam	557	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	557
Wit-Rusland	–	–	–	–	–	–	–	–	493	–	–	–	493
Zuid-Afrika	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	552	–	552
Marokko	–	–	439	–	–	–	–	–	–	–	–	–	439
Kongo	–	–	434	–	–	–	–	–	–	–	–	–	434
Gem.	524	430	443	436	432	428	426	514	487	422	543	542	467

AU = Australië; AT = Oostenrijk; BE = België; CH = Zwitserland; DE = Duitsland; DK = Denemarken; EL = Griekenland; IE = Ierland; LV = Letland; LU = Luxemburg; NZ = Nieuw-Zeeland; SC = Schotland.

Bron: PISA 2003

zijn echter niet op een dergelijke wijze volledig hiërarchisch te ordenen, want gemeenschap, herkomstland en bestemmingsland zijn om inhoudelijke redenen niet in een onderlinge hiërarchie te plaatsen. We maken daarom gebruik van een ‘cross-classified’ multiniveau techniek om onze data te analyseren (Snijders & Bosker, 1999). In deze variant van multiniveau analyse is iedere individuele migrant gelijktijdig genest in een gemeenschap, een herkomstland en een bestemmingsland, maar zijn de laatste drie niet onderling geordend. Onze ‘cross-classified’ multiniveau techniek schat coëfficiënten voor bestemmings-effecten, herkomsteffecten, gemeenschapseffecten en individuele effecten.⁴ De geschatte effecten zijn fixed. De interpretatie van de effecten in de tabellen is vergelijkbaar met de interpretatie van de normale b-coëfficiënten in OLS-regressievergelijkingen.

Het belang van herkomst en bestemming

In tabel 3 presenteren we de resultaten van de ‘cross-classified’ multiniveau analyse met variantiecomponenten op de verschillende niveaus. Dit model is leeg, wat betekent dat het model geen predictoren bevat. Het lege model geeft inzicht in het relatieve belang van bestemmingslanden, herkomstlanden, gemeenschappen en individuen voor de variantie in de leesvaardigheid van immigrantenkinderen. Van deze variantie bevindt 80,1% zich op het individuele niveau. Logischerwijs is dan iets minder dan 20% van de variantie gelokaliseerd op een van de macroniveaus: bestemmingslanden vertegenwoordigen 5,1% van de totale variantie, herkomstlanden 10,4%, en gemeenschappen 4,4%. Hieruit mag worden geconcludeerd dat kenmerken op macroniveau een belangrijke bijdrage leveren aan de verklaring van de leesvaardigheid van immigrantenkinderen. Welke kenmerken van landen en gemeenschappen voor die verklaring van belang zijn, toetsen we in de volgende paragraaf.

Tabel 3 Leesvaardigheid van immigrantenkinderen: variantiecomponenten.

	<i>bestemmingslanden</i>	<i>herkomstlanden</i>	<i>gemeenschappen</i>	<i>individuen</i>
model 0	503	1019	434	7874
(leeg model)	(500)	(514)	(166)	(134)

De gepresenteerde data zijn variantiecomponenten van een cross-classified multiniveau analyse. Standaarddeviaties tussen haken. ND = 12, NO = 35, NC = 65, NI = 6,966.
Bron: PISA, 2003

Toetsing van hypothesen

We toetsen onze hypothesen door kenmerken aan het lege model toe te voegen. We doen dit in drie stappen. Het eerste model in tabel 4 bevat enkel individuele effecten. De gevonden effecten komen overeen met de gebruikelijke bevindingen in de literatuur. Het opleidingsniveau ($b = 2,58$) en de beroeps-

status ($b = 0,89$) van beide ouders dragen op een positieve manier bij aan de leesvaardigheid van hun kinderen. Het bezit van materieel kapitaal heeft een sterk positief effect op de leesvaardigheid ($b = 28,04$). Kinderen uit twee-oudergezinnen blijken vaardiger bij de leestoets dan kinderen uit anders samengestelde gezinnen ($b = 14,22$), en meisjes zijn beter in lezen dan jongens ($b = -35,34$). Tweedegeneratie immigrantenkinderen hebben een betere leesvaardigheid dan kinderen van de eerste generatie ($b = 13,01$). Kinderen met één autochtone ouder hebben een hogere leesvaardigheid dan kinderen van twee allochtone ouders ($b = 17,18$). Ten slotte heeft het thuis spreken van een vreemde taal een negatieve invloed op de mate waarin immigrantenkinderen in staat zijn teksten te begrijpen in de taal van hun bestemmingsland ($b = -6,02$).

In model 2 testen we welke kenmerken van herkomstlanden, bestemmingslanden en gemeenschappen de leesvaardigheid van immigrantenkinderen beïnvloeden. In tegenstelling tot wat we verwachtten bij hypothese 1, heeft de aanwezigheid van linkse partijen in regeringen van bestemmingslanden in de kwart eeuw voorafgaand aan 2003, geen significant effect op de leesvaardigheid van immigrantenkinderen ($b = -1,682$). Het gevonden effect wijst weliswaar in de veronderstelde richting, maar is niet significant. Wel blijken immigrantenkinderen in traditionele bestemmingslanden een relatief betere leesvaardigheid te hebben ($b = 42,79$), wat overeenkomt met onze tweede hypothese. Model 2 laat verder zien dat de mate van economische ontwikkeling ($b = 0,70$) en politieke stabiliteit ($b = 8,25$) van herkomstlanden geen invloed heeft op de leesvaardigheid van immigrantenkinderen, in tegenstelling tot wat we voorspelden in hypothese 3 en 4. In het model wordt verder het effect van de dominante religieuze gezindte van herkomstlanden getoetst. Onze resultaten laten zien dat immigranten uit voornamelijk hindoestaanse landen en immigranten uit landen zonder dominante religie, een betere leesvaardigheid hebben dan immigranten uit landen met een voornamelijk christelijke bevolking. In additionele analyses (hier niet gepresenteerd) vonden we dat immigrantenkinderen uit voornamelijk islamitische landen over een minder goede leesvaardigheid beschikken dan immigranten uit voornamelijk christelijke landen. Deze lagere leesvaardigheid is echter volledig te duiden in termen van de relatief lage sociaaleconomische status van islamitische immigrantengemeenschappen. Ten slotte worden in model 2 twee gemeenschapseffecten getoetst. We constateren dat de gemiddelde sociaaleconomische status van immigrantengemeenschappen de leesvaardigheid van leerlingen uit deze gemeenschap positief beïnvloedt ($b = 24,68$). Hoe hoger de gemiddelde sociaaleconomische status van een immigrantengemeenschap is ten opzichte van de gemiddelde sociaaleconomische status van de autochtone bevolking van het bestemmingsland, des te vaardiger zijn kinderen uit deze gemeenschap in het lezen en begrijpen van teksten in de taal van het bestemmingsland. Dit is in lijn met de onder hypothese 6 geformuleerde verwachtingen. In tegenstelling met wat we verwachtten onder hypothese 7, is de relatieve grootte van een immigrantengemeenschap niet van belang voor de leesvaardigheid van immigrantenkinderen.

Tabel 4 Macro- en microniveau effecten op de leesvaardigheid van immigrantenkinderen.

	<i>model 1</i>	<i>model 2</i>	<i>model 3</i>
intercept	427.989** (8.493)	213.814** (199.232)	339.682** (167.138)
<i>bestemmingseffecten</i>			
gemiddelde leesvaardigheid autochtonen		0.507(0.384)	0.156(0.322)
linkse regeringen		-1.682 (1.097)	-0.123 (0.910)
traditionele immigratielanden		42.792** (12.152)	35.804** (10.092)
<i>herkomstseffecten</i>			
GDP per capita (in US\$ 1000)		0.700 (0.596)	0.045 (0.523)
politieke stabiliteit		8.251 (6.278)	60776 (5.439)
voornamelijk christelijke bevolking		ref.	ref.
voornamelijk islamitische bevolking		-5.368 (12.483)	-8.093 (11.200)
voornamelijk hindoestaanse bevolking		37.912** (19.861)	24.938 (19.051)
geen dominante religie		19.226** (9.662)	15.863* (8.815)
<i>gemeenschapseffecten</i>			
sociaaleconomisch statusverschil		24.675** (5.039)	14.466** (4.438)
relatieve groeps grootte		0.041 (0.084)	0.045 (0.075)
<i>individuele effecten</i>			
hoogste ouderlijk opleidingsniveau	2.580** (0.657)		2.366** (0.648)
hoogste ouderlijke beroepsstatus	0.891** (0.073)		0.877** (0.072)
materieel bezit	28.038** (1.230)		25.850** (1.219)
tweeoudergezin	14.222** (2.190)		14.430** (2.204)
jongen	-35.343** (1.936)		-35.400** (1.959)
tweede generatie	13.012** (2.342)		13.186** (2.329)
een autochtone ouder	17.176** (4.517)		17.430** (4.540)
vreemde taal thuis gesproken	-6.019** (2.592)		-5.487** (2.609)
<i>variantiecomponenten</i>			
bestemmingslanden	437 (329)	40 (103)	22 (74)
herkomstlanden	397 (214)	85 (159)	78 (115)
gemeenschappen	209 (109)	388 (157)	272 (100)
individuen	6464 (111)	7878 (135)	6460 (110)
Deviance (MCMC)	80888	82265	80885

De gepresenteerde data zijn variantiecomponenten van een cross-classified multiniveau analyse. Standaarddeviaties tussen haken. Deviance (MCMC) van leeg model = 82261. ND = 12, NO = 35, NC = 65, NI = 6,966.

* = 0 niet in 90% CI; ** = 0 niet in 95% CI.

Bron: PISA, 2003

In ons derde en laatste model zijn de micro- en de macrokenmerken tegelijkertijd toegevoegd aan het nulmodel. Met dit model controleren we of de macro-effecten die we vonden in model 2 echt te interpreteren zijn als contexteffecten, of dat zij worden veroorzaakt door verschillen in de compositie van de bevolking. Het controleren voor compositie-effecten blijkt geen belangrijke gevol-

gen te hebben voor de meeste effecten. Het model laat wel zien dat een deel van de betere leesvaardigheid van immigrantenkinderen in traditionele immigratielanden kan worden toegeschreven aan dergelijke compositie-effecten. Ook na controle blijft het effect van immigratie naar een traditioneel immigratieland echter significant ($b = 35,80$). Hetzelfde geldt voor het effect van het verschil in gemiddelde sociaaleconomische status van immigrantengemeenschappen en de autochtone bevolking. Dit gemeenschapskenmerk heeft een zelfstandige invloed op de schoolprestaties van immigrantenkinderen, dat afzonderlijk van de individuele sociaaleconomische status van het gezin kan en moet worden geïnterpreteerd ($b = 14,47$). Onze initiële hypothese over het effect van de religieuze herkomst wordt op basis van model 3 echter verworpen. Wanneer we controleren voor individuele kenmerken verdwijnen de effecten van religieuze herkomst uit model 2. Kinderen uit herkomstlanden zonder een dominante religie hebben nog wel steeds een iets betere leesvaardigheid dan kinderen uit voornamelijk christelijke landen, maar dit effect is op de grens van significantie. Hieruit concluderen we dat soms aan de religieuze herkomst toegeschreven verschillen in leesvaardigheid feitelijk worden veroorzaakt door individuele achtergrondkenmerken die hoegenaamd niets met religie te maken hebben.

Conclusie en discussie

We begonnen onze bijdrage met de stelling dat verschillen in leesvaardigheid van immigrantenkinderen uit verschillende herkomstlanden en in verschillende bestemmingslanden ten dele verklaard zouden kunnen worden door macrokenmerken van die landen. Om deze stelling te toetsen zijn diverse macrohypotheseën afgeleid en gebruiken we een onderzoeksdesign waarin de effecten van kenmerken van herkomst- en bestemmingslanden, gemeenschappen en individuen op hun merites kunnen worden beoordeeld.

In tegenstelling tot de duidelijk negatieve effecten die bekend zijn uit de literatuur (Van Tubergen, 2006; Van Tubergen en Kalmijn, 2005), vonden we in deze studie geen duidelijk bewijs voor de stelling dat linkse regeringen een effect hebben op de leesvaardigheid van immigrantenkinderen. We achten het mogelijk dat deze ogenschijnlijke paradox kan worden verklaard door de veronderstelling dat het weinig dwingende integratiebeleid van linkse regeringen misschien een negatief effect heeft op de taalvaardigheid van volwassen immigranten, maar dat een dergelijk beleid geen effect heeft op scholieren van allochtone afkomst. We vonden echter wel een ander bestemmingslandeffect. In traditionele immigratielanden als Australië en Nieuw-Zeeland zijn immigrantenkinderen meer vaardig in de taal dan in andere immigratielanden. Dit effect wordt onder meer veroorzaakt door restrictieve immigratiewetgeving, die de instroom van hooggekwalificeerde volwassen immigranten bevordert en van laaggekwalificeerde immigranten remt. Een deel van dit effect moet echter ook worden toegeschreven aan contextuele kenmerken van traditionele immigratielanden. Omdat immigranten in deze landen lagere kansen hebben om een goede positie op de arbeidsmarkt te bereiken (vgl. Van Tubergen, 2006),

achten we het niet aannemelijk dat economische prikkels deze verschillen in gerapporteerde leesvaardigheid kunnen verklaren. Wellicht moet een antwoord worden gezocht in het gegeven dat in zowel Australië als Nieuw-Zeeland de Engelse taal een nationale taal is. Het is niet onaannemelijk dat migranten al voorafgaand aan hun migratie zijn blootgesteld aan deze taal, die immers in een belangrijk deel van de wereld dienst doet als *lingua franca*. De relatief hoge leesvaardigheidsscore van immigranten in Schotland en Ierland zou deze stelling kunnen ondersteunen. Door het beperkte aantal bestemmingslanden in onze data, konden we deze hypothese vooralsnog niet toetsen. Wel hebben we in onze analyses rekening gehouden met het effect van het spreken van de taal van het bestemmingsland in het thuisgezin, waarmee we min of meer controleren voor de mate waarin kinderen gewend zijn aan de taal van hun bestemmingsland. Vervolgonderzoek met meer bestemmingslanden zou meer licht kunnen werpen op de *lingua franca* hypothese.

In ons onderzoek worden geen aanwijzingen gevonden dat de leesvaardigheid van immigrantenkinderen afhankelijk is van hun herkomst. Noch de economische ontwikkeling, noch de mate van politieke stabiliteit van herkomstlanden bleek een bijdrage te leveren aan de verklaring van leesvaardigheid van immigrantenkinderen. Ogenscheinlijk door de religieuze herkomst veroorzaakte verschillen in leesvaardigheid bleken volledig te herleiden te zijn naar verschillen in sociaaleconomische status van zowel individuen als van gemeenschappen. Kinderen uit voornamelijk hindoestaanse landen, die gemiddeld een betere leesvaardigheid aan de dag leggen dan immigrantenkinderen uit christelijke herkomstlanden, blijken ouders te hebben met een hogere sociaaleconomische status dan immigrantenkinderen uit christelijke herkomstlanden. Ten slotte stellen we vast dat macrokenmerken van de immigrantengemeenschappen wel relevant blijken te zijn bij leesvaardigheid. Met name de bevinding dat de relatieve gemiddelde sociaaleconomische status van immigrantengemeenschappen een positief en niet op individuele sociaaleconomische achtergronden te herleiden effect heeft op de leesvaardigheid van immigranten, toont het belang van gemeenschapseffecten aan.

In meer algemene zin concluderen we dat kenmerken op macroniveau een waardevolle bijdrage leveren aan de verklaring van leesvaardigheidverschillen tussen allochtone leerlingen op de middelbare school in twaalf westerse landen. De belangrijkste boodschap die deze bijdrage wil uitdragen is dan ook dat herkomst en bestemming van immigrantenkinderen er toe doen. Een kanttekening is echter op zijn plaats. Om hypothesen over macrokenmerken van landen op een robuuste manier te toetsen, moeten onderzoekers beschikken over gegevens uit een voldoende groot aantal bestemmingslanden en een voldoende groot aantal herkomstlanden. In deze bijdrage maken wij gebruik van gegevens van PISA 2003, de eerste omvangrijke crossnationale dataset over onderwijsprestaties die de benodigde informatie over herkomstlanden bevat. Deze data zijn een stap in de goede richting, maar ze zijn niet zonder meer volmaakt. Zo hebben we onze analyses noodgedwongen uitgevoerd op een relatief klein aantal bestemmingslanden ($N = 12$), omdat niet in alle landen op voldoende gedetailleerde wijze gevraagd is naar de geboortelanden

van respondenten en hun ouders. Nederland behoorde tot de landen die om die reden uit de analyse zijn gebleven. In een ideale ‘cross-classified’ multi-niveau analyse dienen grotere aantallen bestemmingslanden te worden geanalyseerd. Naar wij weten zijn dergelijke grote datasets niet beschikbaar, noch worden ze beschikbaar gemaakt in de nabije toekomst. We besluiten onze bijdrage daarom met een pleidooi voor de verzameling van meer crossnationale gegevens over de vaardigheden van immigranten. Dergelijke gegevens dienen voldoende gespecificeerde informatie over de herkomst van immigranten te bevatten.

Noten

- * Mark Levels is junior onderzoeker bij de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen.
Gerbert Kraaykamp is Universitair Hoofddocent Sociologie bij de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen.
Jaap Dronkers is Professor of Social Inequality and Stratification aan het Europees Universitair Instituut te San Domenico di Fiesole, Italië.
- 1. Immigrantengemeenschappen met minder dan vijf leden zijn uit de data verwijderd. De verdeling van de geanalyseerde immigrantenkinderen over de verschillende landen van herkomst en bestemming wordt gepresenteerd in tabel 2. Immigrantenkinderen van wie het land van herkomst niet bekend was als gevolg van de wijze van meting zijn uit de analyse verwijderd.
- 2. Het OECD-gemiddelde van PISA 2000 van 500, met een standaardafwijking van 100. Om trendanalyses mogelijk te maken wordt de gemiddelde score uit 2000 gebruikt als benchmark.
- 3. Informatie beschikbaar bij de auteurs.
- 4. De random intercept parameters zijn geschat met behulp van Markov Chain Monte Carlo (MCMC-)schattingmethoden uit het programma MIWin (Browne, 2003) met een burn-in van 5000 en 10000 iteraties. In de cross-classified multiniveau techniek kunnen beter MCMC deviances gebruikt worden dan de meer bekende $-2\log$ likelihoods, maar de betekenis is hetzelfde. Hoe lager de waarde, hoe beter het model.

Literatuur

- Beck, T., Clarke, G., Groff, A., Keefer, Ph. & Walsh, P. (2001). New tools in comparative political economy: The database of political institutions. *World Bank Economic Review* 15(1), 165-176.
- Becker, G.S. (1964). *Human capital*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Becker, G.S. & Chiswick, B.R. (1966). Education and the distribution of earnings. *American Economic Review* 56(2), 358-359.
- Borjas, G.J. (2001). Immigration policy: A proposal. In R.D. Lamm & A. Simpson (red.), *Blueprints for an ideal legal immigration policy* (p. 17-20). Washington D.C.: Centre for immigration studies.
- Browne, W.J. (2003). *MCMC estimation in MIWin*. Londen: Centre for Multilevel Modelling.
- Central Intelligence Agency (2006). Field listings – religion. World Factbook [online]. Geraadpleegd op 1 september 2006: www.cia.gov/cia/publications/factbook/fields/2122.html.

- Chiswick, B.R. (1991). Speaking, reading, and earnings among low-skilled immigrants. *Journal of Labor Economics* 9(2), 149-170.
- Chiswick, B.R. & P.W. Miller (1996). Ethnic networks and language proficiency among immigrants. *Journal of Population Studies* 9(1), 19-35.
- Espenshade, T.J. & Calhoun, C.A. (1993). An analysis of public opinion toward undocumented immigration. *Population Research and Policy Review* 12(3), 189-224.
- Espenshade, T.J. & Fu, H. (1997). An analysis of English language proficiency among U.S.-immigrants. *American Sociological Review* 62(2), 288-305.
- Ganzeboom, H.B.G., Graaf, P. de, Treiman D.J. & Leeuw, J. de (1992). A standard international socio-economic index of occupational status. *Social Science Research* 21(1), 1-56.
- Hox, J. (2002). *Multivariate analysis. Techniques and applications*. Mahwah (NJ)/Londen: Lawrence Erlbaum.
- Inglehart, R. et al. (2004). *World values surveys and European values surveys, 1981-1984, 1990-1993, 1995-1997 en 1999-2000* [Data file]. Produced by the Institute for Social Research. Ann Arbor, Verenigde Staten: Distributed by the Inter-university Consortium for Political and Social Research.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2005). *Governance matters IV: Governance Indicators for 1996-2004*. Washington D.C.: The World Bank.
- Marks, G.N. (2005). Accounting for immigrant non-immigrant differences in reading and mathematics in twenty countries. *Ethnic and Racial Studies* 29(5), 925-946.
- Mincer, J. (1958). Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy* 66(4), 281-302.
- OECD (2004). *Learning for tomorrow's world-first results from Pisa 2003*. Parijs: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Portes, A. (1999). Conclusion: Towards a new world – the origins and effects of transnational activities. *Ethnic and Racial Studies* 22(2), 463-477.
- Portes A. & Rumbaut, R. (1996). *Immigrant America: a portrait*. Berkeley: California University Press.
- Schnepf, S.V. (2006). How different are immigrants? A cross-country and cross-survey analysis of educational achievement. In C. Parsons & T. Smeeding (red.), *Immigration and the transformation of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shields, M.A. & Price, S.W. (2002). The English language fluency and occupational success of ethnic minority immigrant men living in English metropolitan areas. *Journal of Population Economics* 15(1), 137-160.
- Snijders, T. & Bosker, R. (1999). *Multilevel analysis: An introduction to basic and advanced multilevel modeling*. Londen: Sage Publications.
- Tesser, P.T.M., Merens, J.G.M. & Praag, C.S. van (1999). *Rapportage Minderheden 1999*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tubergen, F. van (2004). *The integration of immigrants in cross-national perspective. Origin, destination, and community effects*. Utrecht: ICS.
- Tubergen, F. van (2006). *Immigrant integration: a cross-national study*. New York: LFB Scholarly Publishing.
- Tubergen, F. van & Kalmijn, M. (2005). Destination-language proficiency in cross-national perspective: a study of immigrant groups in nine Western Countries. *American Journal of Sociology* 110(5), 1412-1457.
- UNESCO (1997). *International Standard Classification of education ISCED 1997*. Parijs: UNESCO.
- Wereldbank (2005) *Gdp per capita (constant 2000 US\$)* [online]. Geraadpleegd op 28 december 2005: <http://www.worldbank.org/data/databytopic/gdp.html>.